

UJK 37

YU ISSN 0547-3330

НАСТАВА И ВАСПИТАЊЕ

ЧАСОПИС ЗА ПЕДАГОШКУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

НАСТАВА И ВАСПИТАЊЕ • XLVIII • Бр. 3-4 • 1999

3-4

НВ год. XLVIII бр. 3-4 стр. 263-520
Београд 1999.

Stanoje Ivanović

DEMOGRAPHIC CHANGES AND DEMAND FOR TEACHERS

Summary *The demographic changes in Serbia reveal negative and contradictory features and directly influence the inflow of new generations in schools. The number of elementary school pupils, especially in the junior grades show a gradual decrease, which is reflected to the organisation of teaching as well as to the number of classes. The number of pupils dictates the demand for teachers, and their number decreases too. The number of unemployed teachers in lower grades of elementary schools, greater than the possibilities for their employment, presents a warning that in the years to come greater attention should be paid to education and training of these experts, especially of the lower grade elementary school teachers.*

Keywords: *education policy, demographic changes, number of pupils, teachers training, employment of teachers.*

Станое Иванович

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ
И ПОТРЕБНОСТЬ В УЧИТЕЛЯХ

Резюме *Демографические процессы в Сербии имеют противоречивые и негативные знаки и непосредственно влияют на приток новых поколений школьного возраста. Изменения числа учеников начальной школы, в основном в младших классах, показывают постепенный упадок, который отражается на организацию учёбы в школах и число классов. Число учеников определяет потребность в кадрах, которая уменьшается. Число безработных учителей младших классов, которое увеличивается, предупреждает что в следующем периоде необходимо умело планировать образование кадров.*

Ключевые слова: *просветительная политика, демографические движения, число учеников, образование учителей, поступление учителей на работу.*

ИСТОРИЈА ПЕДАГОГИЈЕ

Николета Милошевић

Институт за педагошка истраживања
Београд

УДК – 37.018.1(497.11)

Прегледни чланак
Примљено: 11. V. 1999.

ПОРОДИЧНО ВАСПИТАЊЕ У ДЕЛИМА СРПСКИХ ПЕДАГОГА
С КРАЈА XIX И ПОЧЕТКА XX ВЕКА

Резиме *У овом раду издвојена су карактеристична схваћања о породици и породичном васпитању, с краја XIX и почетка XX века, с циљем да се она објективно и нејпрестрасно прикажу. За анализу су одабрана дела наших познатих педагога: Војислава Бакића, Срејена Ацића, Јована Миодраговића, Вићентија Ракића и Војислава Младеновића. С обзиром да су поменути педагози припадали различитим педагошким правцима, до размислажења у њиховим схваћањима долази приликом одређења циља васпитања. Тако, Бакић пише о формирању моралног карактера у породици, Миодраговић о васпитању целовите личности, Ацић о хармоничном развоју тела и душе, Ракић о усмеравању народног подмлађка према идеалима, а Младеновић о уверићавању појединца у заједницу. Но, без обзира на разлике у схваћањима, сви су они поклањали велику пажњу породици која је по њима први и основни облик социјалног живота и незаменљив фактор у процесу васпитања деце. Слања у схваћањима постоје у одредби појма и граница васпитања, као и у истицању моћног утицаја породице у посредовању и преношењу друштвених, моралних и других вредности друштва у коме се живи.*

Кључне речи: *породично васпитање, историја педагогије, српска педагогија, историја породице.*

Увод

Породица је одувек била предмет интересовања свих оних који су се бавили човеком, васпитањем или реформом друштва. Многи познати научници, филозофи и државници истицали су значај породице и породичног васпитања, како за самог појединца тако и за државу. Позната је Сократова реченица: „Куда ћете људи, када се на све начине трудите да стекнете имање, а о синовима којима ћете то имање оставити мало водите рачуна“. Велики је број српских педагога који су се у прошлости својим текстовима и практичним радом залагали за што боље васпитање деце у породици, истичући да се у породици стварају темељи физичког, интелектуалног, моралног и

радног васпитања и да се у њој формира личност која ће живети и радити у одређеном друштву. Овом приликом издвојена су схватања наших истакнутих педагога о породици и породичном васпитању с краја XIX и почетка XX века, с циљем да се она објективно и непристрасно саопште. За анализу су одабрана дела: Војислава Бакића, Јована Миодраговића, Сретена Аџића, Вићентија Ракића и Војислава Младеновића, чија схватања, и поред свих временских ограничења, прилично савремено звуче.

Поменути педагози припадали су различитим педагошким правцима. Први и, свакако, најзначајнији представник хербартијанизма у Србији био је **В. Бакић**, немачки ђак, доктор универзитета у Лајпцигу, професор и управитељ учитељске школе, професор Филозофског факултета Велике школе, основане као Лицеј (1838), претворене касније у Универзитет (1905). За његово име непосредно су везани пионирски напори да се у Србији не само зналачки представи педагогија као наука, већ и да се избори за њу одређено признање и уважавање.

Јован Миодраговић заједно са Сретеном Аџићем може се сматрати духовним оцем идеје радне школе у Србији. Како се Миодраговић школовао у Лајпцигу, био је упознат (као и Аџић), са бечком педагогијом, у којој је у његово доба владао дух Песталоција и Дистервега. Као познавалац Спенсера, Дарвина и Вунта, он је у свој основни став узигао подједнако позитивистички еволуционизам и емпиристичку психологију. Српску педагогију највише је задужио својом борбом за увођење ручног рада у школе. Сретен Аџић је у психологији Вунтов ученик, а у педагогији се највише држи Спенсера и Бена.

С. Аџић и **Ј. Миодраговић** оштро су се супротстављали свим схватањима која су тежила да Хербартову педагогију прогласе за једину научну, а сваку другу као ненаучну.

Вићентије Ракић, доцент Универзитета у Београду за педагогику од 1912 године, промовисан је за доктора филозофије у Лајпцигу, у доба најживље активности **Е. Мојмана**.

Он је изградио једну бихејвиористичку теорију образовања, тј. теорију образовања засновану на појму понашања, на ономе што свако може да утврди у разним ситуацијама на једној особи, посматрајући је. Ракић је први међу српским педагозима припремио тле за преображај српске нормативне хербартовске науке о васпитању у ненормативну, чисто научну теорију.

Војислав Младеновић школовао се у Швајцарској, где је и докторирао. Његова схватања не могу се поуздано сврстати ни у један педагошки правац тога времена. Његово учење има сличности како

са културном тако и са социјалном педагогијом, а такође има додирних тачака са педагогијом прагматизма.

Намера овог рада јесте да се изношењем схватања о породичном васпитању у делима српских педагога с краја XIX и почетка XX века помогне бољем и потпунијем сагледавању неких проблема и дилема савременог породичног васпитања.

О формирању моралног карактера у породици

Војислав Бакић (1847-1929) се бавио веома широко педагошком проблематиком. По свом основном педагошком опредељењу и образовању припадао је хербартовској школи, али је ипак до одређене мере био пријемчив за ново у педагогији, за оно што је настајало независно и ван хербартијанства.

У изузетно богатом педагошком књижевном наслеђу које је Бакић оставио за собом, заступљена је и проблематика породице и породичног васпитања. Васпитање је, по Бакићу „процес усавршавања органских сила и духовних способности у млада човека и млада нараштаја, а то бива свесним утицајем зрелих људи и старијег нараштаја, на рад и живот васпитаника“ (Бакић, 1897, стр. 5). Дакле, смисао васпитања је у томе да се код нормално развијених људи усаврше неке духовне силе тако да њихов укупан рад, руковођен етичким мотивима представља здрав духовни живот, који се огледа у нормалном физичком раду. Схватајући под васпитањем свесно утицање одраслих на младе у циљу правилног развијања и усавршавања њихових органских сила и духовних способности, Бакић је истовремено тврдио да је моћ васпитања велика, али ипак не толика да се њиме може постићи све што се жели тј. да васпитање има своје границе, које су растегљиве и не могу се тачно одредити и поуздано утврдити, и да је управо дужност онога ко васпитава да „усавршавање васпитаника воде до највећег ступња, који је могуће постићи“.

Он је пре више од сто година (1880) објавио књигу *Поуке о васпитању деце у родитељској кући* коју је, између осталог, наменио и за „образовање српске матере“. У тој књизи се, поред осталог, указује на значај педагошког образовања родитеља, а нарочито мајке. Сматрао је да су мајке позване да васпитавају децу у породици: „Најјача је и најтрајнија љубав матере према своме детету, а она је најглавнији чинилац при домаћем васпитању“ (Бакић, 1901, стр. 7). Док мајка васпитава дете својом љубављу и примером, отац васпитава више својим ауторитетом и својом доследношћу. Он није стално са децом као мајка, одлучнији је и оштрији у поступању, те га деца

више поштују. Браћа и сестре и остали сродници утичу нарочито својом дружевношћу, искреношћу и примером на морално васпитање детета. Стога је важно да родитељи прво дете и уопште старију децу правилно васпитавају, да би касније млађа деца могла на њих да се угледају.

Свака породица има своје навике, свој домаћи поредак и одређен начин живљења. Уколико је све то прилично устаљено, успех у васпитању детета је поузданији. У том погледу неопходна је родитељска слога, подједнако поступање према деци и доследност. Отац је старешина породице, он је одговоран за рад и ред у породичном животу. Стога је неопходно да отац буде ауторитативан и тактичан при васпитању деце.

Важно је да родитељи добро проуче све особине своје деце, нарочито духовне, и да према томе подешавају своје васпитне поступке.

Војислав Бакић у својој *Посебној педагозици* пише, поред осталог, и о поступцима при домаћем васпитању. Он напомиње да право васпитање почиње тек од друге или треће године, када се код деце мало више развијају осећања, свесност и вољност, тако да дете може активно да учествује у свом телесном и духовном развоју.

До школског доба, при васпитању мале деце не поступа се по неком утврђеном плану, него се у згодним приликама дају детету поуке, скреће му се пажња на посматрање ствари и појава, на поједине особине ствари, на поједине догађаје и на њихово међусобно поређење. Детету се причају бајке и приче из људског живота, нарочито дечјег и животињског. Уз то, дете се поучава и навикава да правилно изговара све гласове у речима, да говори у потпуним реченицама, да прича кратке приче, да пева неке песмице. Поред тога, треба допустити детету да се у одређено време и на одређеном месту слободно забавља и игра. Играчке са којима се дете игра треба да буду разноврсне, просте, солидне и лако употребљиве.

Бакић напомиње да дечје играње мора увек бити под надзором старијих. Тако се, по Бакићу, деца мало по мало навикавају на домаћи поредак, који је за њих идеал друштвеног поретка.

Бакић надаље пише како је веома тешко сачувати, отхранити и подићи дете до школског доба. Прва дужност мајке јесте да чува и сачува дете од свега што је штетно и опасно за његово здравље. Дете у породици стиче навике и нарави из којих се касније развија права моралност. У породици се најпре учи матерњи језик, а истовремено се добијају и прва основна знања. Деца примају религију својих родитеља и тако постају чланови цркве. Уједно постају и чланови општине и државе, где добијају право грађанства.

Дакле, Бакић је у породичном васпитању видео темеље школског и друштвеног васпитања. Он такође помиње да се и у школском добу деца највише васпитавају у породици, јер у школи проводе само по неколико часова дневно, а остатак времена проводе у раду, забави и одмору код куће.

Бакић истиче да је породица извор и углед за целокупно васпитање деце и да породично васпитање оставља дубок траг у животу сваког човека кроз цео његов живот.

Основни циљ и смисао васпитања је у формирању моралног карактера. Међутим, он поред тога истиче и велики значај других компоненти у процесу васпитања, па тако говори о: физичком или хигијенском, естетском, интелектуалном и техничком васпитању, напомињући да ће образовани родитељи радити на испуњавању свих поменутих компоненти васпитања.

Дакле породично васпитање представља основни темељ и први ступањ у развоју будуће здраве, друштвено корисне и моралне личности.

Бакић је писао и о домаћем васпитању код Срба, запажајући да је оно неједнако у селима и градовима. У селима су деца више остављена сама себи, често без икаквог надзора. Васпитни утицаји су ту више случајни него намерни и свесни. Домаћа дисциплина је обично оштра. Поуке се ређе дају деци. Деца се још од малих ногу привикавају на рад.

Градска деца се више поучавају али се и више мазе. Дисциплина је обично блага и слаба. У граду има више рђавих примера и више прилика за кварење деце.

Бакић критикује градске породице и породице интелектуалаца у Србији у којима је дошло до напуштања старих и успостављања нових породичних односа. Он се залагао за патријархално-конзервативни тип породице, и то са свим оним односима који су у њој некада постојали.

О васпитању целовите личности

Јован Миодраговић (1854-1926) један је од најплоднијих српских педагошких писаца. Посебну вредност имају они његови радови (чланци, расправе, књиге) у којима је с добрим стручним познавањем и критички одмерено писао о дидактичко-методичким питањима, ручном раду, дечјој књижевности, учитељским школама, народном просвећивању, педагогији као науци и др.

Миодраговић је такође писао о породици као значајном фактору васпитања, као и о потреби педагошког образовања родитеља, нарочито мајке. У том смислу треба поменути његове педагошке романе: *Радиша или какав нам учитељ треба на селу* (1910) и *Нова мајка, роман о васпитању* (1922). Миодраговић истиче да се у биолошком развоју уопште разликују две силе: унутрашња (то су наследне, рођењем донесене или урођене особине) и спољашње, то су „сви они козмички, геолошки, физички и психички утицаји из спољног света, којима се буде, изазивају, вежбају и развијају ове унутрашње особине“ (Миодраговић, 1901, стр. 28). По њему, васпитање је могуће само уколико можемо да владамо овим спољњим утицајима и уколико унутрашње особине то допуштају. Дакле, васпитање је моћно, али не и свемоћно. Радња васпитања обухвата целог човека, обухвата потпун развојак и тела и душе. Душа има две своје стране: једна је моћ за сазнавање, ум или разум, а друго су осећања, тежње и воља. Подобност за развијање свега овога доноси собом на свет свако дете. Васпитање само потпомаже и изазива да се ово развија и отклања све што том развоју може да науди. Зато се и каже да човек васпитањем постаје оно што може да буде.

У свом делу *Народна педагогија у Срба или како наш народ подиже њород свој*, Миодраговић наводи да је породично васпитање темељ даљег развоја човека и основа друштвеног васпитања: „Породица је извор сваког добра и благослова, огњиште јавне безбедности, народне снаге и свих врлина. И нема чвршће основе за ону зграду што се зове народно образовање од породице“ (Миодраговић, 1901, стр. 4).

Родитељи увек остају природни васпитачи своје деце, и породично васпитање остаје увек најбоље и најприродније васпитање. Миодраговић пише да је стога у народу реч мајка најслађа. „Није мајка која роди, него која узгоји“. Јер не само што је дете немоћно да се само брине о себи, него је „младост лудост и младо лудо“.

И уколико је истина: „што младост навикне то старост чини; какво дете онакав човек; како децу учиш онаква ће ти и бити; немарљиви родитељи – лоша деца и како сејеш онако и жањеш“, онда је потреба васпитања очевидна.

Миодраговић пише о рођењу детета и првој нези и истиче да нема тежег и важнијег чина у животу човека и родитељским дужностима од рођења детета. Рађање је у народном животу везано са великом бригом и многим чинима и враџбинама. Он надаље пише о обичајима српског народа када се дете роди (прво га окупају, затим се дете доји, надаље пише о молитвама када се дете роди, о бабињама, крштењу, о поклонима који се доносе породици, шта не треба да

чини мајка и у вези с тим наводи разна веровања заступљена у српском народу). Затим на ред долази период проходавања и проговарања. Од рођења до проходавања дете је полусамостална индивидуа јер је „одвојено од материна тела и храну своју справља само себи варењем и дисањем, али је опет везано за млеко материно и наручје њено“ (Миодраговић, 1901, стр. 129).

Дете полако почиње да се ослобађа ових веза и да се навикава на другу храну и да хода. Тако оно постаје потпуно самостална индивидуа, иако је још немоћно да живи без помоћи старијих. Одмах затим јавља се говор, а с тим у вези и разне интелектуалне радње. Стога је овај период изузетно значајан, душа је тада „најпримљивија“ за све, и за добро и за зло, те је битно да родитељи буди добри васпитачи својој деци.

Први појмови код деце не стварају се речима и сликама предмета, него самим предметима. Родитељи стога треба да пуштају децу да се слободно крећу по природи, да живе с њом, да посматрају појаве у природи, те да радећи и играјући се мисле. Потом следе приче, песме, пословице, загонетке, питалице и сл. У игри ојачавају и чула и удови, посебно руке. Када се у игри стекне наклоност за кретањем, онда се она преноси и на рад. Родитељи треба најпре да дају деци лакше послове који су прилагођени дечјем узрасту, тако да се код деце буди понос што могу да их ураде. У раду се, после тела, развијају духовне особине: пажљивост, тачност, довитљивост. Затим се јављају и моралне: истрајност, вредноћа и сл. У Миодраговићевом приказу народног поступања у моралном развоју детета јасно се види да је моралност српског народа била на високом ступњу: „Свак је себи најближи, да свако прво за себе мора да се стара па после за другога и да ће целина наша, друштво наше тек онда бити јако, просвећено и срећно, кад ми сви појединци будемо јаки, просвећени и срећни. Од почетних цигала кућа јака, од поуздане грађе, грађевина добра. Зато ко хоће да подиже народ, државу, целину друштва, ваља да подиже људе у њој и народ то чини. Он препоручује рад, вредноћу, штедњу и тековину и навикава на то. Јер ко нема сам не може ни другоме дати“ (Миодраговић, 1901, стр. 405). Народ истиче да је пример прво и најмоћније средство у васпитању. У средства за морално васпитање убрајају се: „задорице“ (имају за циљ да онога ко је задиркиван уче да трпи, да не буде пргав, а то је врлина која је потребна за друштвени живот) и „упути и поуке“ (оне се износе деци у облику кратких изрека или афоризама, за опомену и поуку).

Када расправља о религијском васпитању, Миодраговић напомиње да деца не могу да замисле апстрактну силу безличног Бога

у људском облику. Родитељи стога говоре деци нпр. „Какав си ти онакав ти је и Бог“. Отуда је и Бог, по народном веровању, онакав какав је и он. Дакле, Бог суди као и други људи, зато га се и боје и уздржавају се сваког недела при самој помисли на Бога. Стога се свако труди да чини добра дела, а да се клони зла. Отуда је народна религија плодна и у васпитању подмлатка, јер упућује децу од малена шта и како да чине, а чега да се клоне.

Миодраговић је заступао становиште по коме је педагогија која ниче из самог народа у правом смислу народна, па стога и нема бољег упутства за народно васпитање, нема поузданије основе за здраво и плодно васпитање него што је народна педагогија. Он истиче да је задатак „народне педагогије“ да из целокупног поступања, мишљења и веровања пронађе оне здраве принципе који у томе провејавају и које треба утврдити, као и оне лоше, погрешне и штетне, које треба искоренити. У свом делу „Народна педагогија у Срба или како наш народ подиже пород свој“, Миодраговић је изнео све што је прикупио о народним обичајима, из чега јасно видимо како народ васпитава, а потом даје стручну процену умног блага народа и износи своја схватања о породици и породичном васпитању, која су у овом раду презентована.

О хармоничном развојку тела и душе

Сретен Ацић (1856-1933), дугогодишњи управитељ Учитељске школе у Јагодини, изузетно је значајна личност наше педагошке прошлости. Његово педагошко дело је велико, како по свом обиму, тако и по значају.

Основе Ацићевих педагошких погледа налазе се у променама у светској, а пре свега европској педагошкој стварности. То је доба општег социјалног и културног развоја у свету, као и доба напретка педагошко-психолошких наука, које откривају многе непотпуности и недостатке у пракси традиционалне школе, која је углавном изведена на основу педагошког система Хербартовог правца.

Проблему васпитања Ацић прилази са становишта целовитог развоја личности: „Васпитање је утицање одраслих на развој васпитаников, да се што јаче развијају све добре телесне и душевне особине васпитаникове, и оне које су му нужне за живот, а рђаве и ненужне да што више закржљају“ (Ацић, 1892, стр.1).

На развојак и формирање личности утичу два фактора: природа детета (коју чине наслеђене особине и способности) и васпитање.

Дакле, сваки човек је резултат онога што рођењем донесе на свет и онога што после рођења добије васпитањем. Ацић истиче да је брижљивим васпитањем могуће сваког појединца усавршити. Управо је породица та која представља први и основни облик социјалног живота, јер оно чему родитељи уче своју децу чини основу за све оно што долази касније: „Када се на новој грађевини не уради јак темељ, сваког је часа доцније опасност да се она сруши на главу онима који су у њој и крај ње...Родитељи! Пазите чему учите децу своју, на што је навикавате, какве јој примере дајете! Јер оно што деца од вас виде и науче остаје јој после за цео живот“ (Ацић, 1909, стр. 58). Родитељи васпитавајући своју децу проучавају дечју природу, тако што процењују своје васпитне поступке и трагове који ће они оставити на дечју душу. Родитељи морају стално да откривају унутрашње побуде дечјих радњи и да процењују које су добре а које нису и да тако изаберу оне васпитне путеве који ће зле и ниске побуде да гуше, а добре и узвишене даље да јачају и развијају. Таквим васпитањем деце преображавају се и сами родитељи. Код њих се развијају оштроумност, стрпљење и самоконтрола. Родитељи су дужни да преиспитују властите васпитне побуде и да одвајају оне побуде које потичу из жеље да им деца постану боља, паметнија и савршенија, од побуде да се деца само пред светом покажу као паметна и васпитана.

Супротстављајући се васпитању које полази од слободног развијања деце, уз утицај само добрим примером, Ацић се залаже за златну средину у васпитању, где се деци не помаже ни сувише много ни сувише мало, већ само колико је потребно: „Пустити дете да само расте као дрво у шуми, без такорећи икакве наше помоћи – погрешно је. Али је исто тако погрешно и претерана помоћ која разнежи, размази и убије свако самопоздање... Родитељска љубав је што и сунце. Ако сувише прижеже, оно спржи. Ако га нема, биљка клоне од хладноће. Само на благој, равномерној сунчаној топлоти добро успевају нежне биљчице. А под небом нема нежнијега рашћа од детета“ (Ацић, 1909, стр. 60). Највећа светиња и узор за децу су њихови родитељи, па тек касније учитељ.

Ацић је у својој књизи *Телесно васпитање* писао да се српске породице не разумеју много у „разумно“ васпитање и да немају довољно средстава за њега. Он истиче да је васпитање у Србији тога доба осредње.

Задатак родитеља и учитеља је да се побрину да деца одрастају у што бољим здравственим условима. Брижљивим и добрим васпитањем може се цео народ унапредити. Што је васпитање боље, то је и народни напредак све бржи и бољи. Колико је Ацић волео човека,

а посебно дете, види се из његових захтева које посебно поставља родитељима, школи и учитељу у васпитању, а то су : благост, веселост и љубав. Аџић је написао: „О! кад би знали и учитељи и родитељи колико отрова и горчине сипљу у дечји живот и дечју душу својом опорашћу, својом претераном строгашћу, својим надувеним деспотством, својим вечитим кажњавањем – они би се ужаснули од чуда и никада више не би тога чинили. Па и сама шећерна биљка морала би постати горка, кад би се непрестано само чемером заливала!... Казна ретко поправља, а најмање кад је кривица учињена неотице... Казна увек понижава, гради од образа – ђон, а од срца – камен, па ма се она састојала само у прекорном погледу...

Благост треба да је водила при опомињању и кажњавању... Мислим на благост спојену са озбиљношћу, која уздиже кривца, а не мази га... спојену са сталношћу и доследношћу... Ако оћеш да од деце начиниш људе, буди и сам човек и поступај с њима као с људима...“ (Аџић, 1894, стр. 33 и 120).

Аџић је посебну пажњу придавао телесном васпитању деце, напомињући да тело и душа заједно чине човека. Свака телесна промена утиче и на душевне промене, тако да, према Аџићевом схватању, не можемо одвојити телесно од душевног васпитања. Телесно здравље је за њега један од главних услова за морал.

Право телесно васпитање почиње одмах по рођењу детета. Он указује родитељима да постоји много ствари и прилика, ситница на које они морају да обраћају пажњу при телесном васпитању своје деце, уколико желе да реализују циљ телесног васпитања, тј. да им деца буду снажна, здрава и правилно развијена.

О усмеравању народног подмлатка према идеалима

Вићентије Ракић (1881-1969) је један од педагога који је самостално и критички градио своју аутентичну теорију о васпитању. Као научник, он није много писао, али оно што је написао има велику вредност. Ракићево излагање одликује се оригиналношћу, сажеташћу, прегледношћу и великом способношћу за анализу васпитног процеса.

О његовим радовима до сада није објављена ни једна негативна оцена, док је повољних било не само у нашој земљи већ и у иностранству. Иако под веома тешким условима за рад, Ракић је дао више научних радова као *Васпитање изром и уметношћу*, *Ошћта теорија образовања*, *Функција васпитања у животи*, *Полићичко васпитање*,

Васпитање за национално јединство, *Главни чиниоци у развићу инћелигенције*, *Ошћта кулћура духа и формално образовање*, *Посматрање насћаве*, *Осећање природе*, *Осећање сћраха*, *О обичајима*. Све су то углавном чланци, али сваки понаособ представља оригиналну расправу, концизну и јасно обраћену. С обзиром да се др В. Ракић у свом научном раду није посебно бавио проблематиком породице и породичног васпитања, то ће у овом раду бити изнета она његова схватања која су најтешће повезана са тим аспектом. Ракићево схватање васпитања је по својој сушћини еволуционистичко и оно почива на његовом основном ставу да сви живи „анимални организми“, укључујући и човека, поседују од природе дате две основне „животне снаге“, односно „способности“. То су „снаге за понављање“ и „снаге за промену“ (за мењање). Ове „снаге“ се наслеђују, природно су дате, али пошто нису дате у коначном и готовом облику, морају се развијати и стално одржавати. То се врши путем свакој „снази“ одговарајућих вежбања.

Управо вежбања намењена „снагама за промену“, које су основне у систему прилагођавања човека на спољње „реакције“, јесу васпитање. Сва васпитна делатност (као планско развијање животних снага-својих и код других) дели се, према општој организацији живота, одређеној двома основним функцијама, на два главна дела: на привићавање у најширем смислу, до кога се првенствено долази понављањем, и на право васпитање које се заснива на подстицајима, како позитивним тако и негативним. Док први тежи да васпитаника оспособи за одређене облике делатности који се правилно понављају, стицањем знања, вешћина, навика и принципа, дотле други тежи да у њему развије снаге за промену и прилагођавање, принуђавајући га да своје навике прерађује, преображава, изнова примењује и реформира. За „право васпитање“, тј. за развијање „снага за промену“, изузетну улогу имају игра и уметност, пошто најсвестраније подстичу развој тих снага. Ракић говори о три фактора који утичу на развитак и формирање личности. Први фактор је природа детета коју чине наслеђене и стечене особине и способности, други је практићни живот, а трећи фактор чини васпитање. Дакле човек се развија пре свега природним растењем и сазревањем његових снага. Он се развија у раду и у друштвеном додиру-практићном употребом својих снага. Природа детета је делимично урођена, а делимично стечена. Веома је важно у право време, тј. у време јављања урођених способности, почети с њиховим вежбањем. Када васпитавају своју децу, родитељи морају да воде рачуна о добрим и лошим диспозицијама своје деце. Све стечене особине су настале „модификовањем урођених особина“, и то на више начина. Вежбањем се стечене способности усавршавају и

одржавају, али се не могу даље развијати. Да би се стечене особине успешно развијале, потребно је да родитељи код своје деце развијају интерес и вољу за усавршавањем..

Практичан живот и околина представљају други фактор у развоју личности. Ракић разликује физичку околинину или природну и социјалну околинину или друштво. Физичка околина човека утиче на развој његових урођених снага, дајући им прилику за вежбање, па према томе и развијање. Социјална околина је значајан посредник између старе и младе генерације, она „сугестивно“ преноси особине једне генерације на другу. Социјалну околинину човека чини: породица, школа и човекова професија.

Породица представља први и основни облик социјалног живота јер „прве и најбоље социјалне навике дете преживљује у породици, а оне су основ за његово даље морално васпитање“ (Ракић, 1934, стр. 16).

Околина у којој дете расте и развија се мора бити разноврсна, тј. мора се комбиновати „проста неизвештачена природа“ са културном средином, јер прва позитивно утиче на наследне особине, а друга на стечене. Нарочито је потребно да родитељи мењају средину у којој дете одраста, по могућству чим она не пружа више никакав подстрек за његово развиће у виду дражи новине. Родитељи треба своју децу што више да воде у природу, тј. да путем спорта и других физичких активности у природи обављају „првобитне човекове радње“. Такође препоручује да дете треба да се дружи са „најбољим личностима“, непосредно или преко књига. Васпитање као трећи фактор у развоју личности служи за усавршавање свих облика људског живота: индивидуалног, породичног и државног. Пишући о односу између индивидуалног, породичног и националног васпитања, Ракић истиче да индивидуа, радећи на свом самообразовању, у исто време ради и за породицу из које потиче и за социјалну заједницу којој припада.

О увршћивању појединца у заједницу

Војислав Младеновић (1884-1964), био је професор и директор Учитељске школе, школски надзорник, начелник Одељења у Министарству просвете, професор Више педагошке школе у Београду.

Написао је велики број радова у којима се представио као изузетан познавалац и тумач широког спектра теоријских и практичних педагошких и дидактичких питања, оштар критичар и вешт

полемичар, успешан преводилац и искрен борац за педагогију као самосталну науку. Младеновић је оставио за собом око сто објављених чланака, мањих студија и превода и двадесетак необјављених. Писао је и књиге: *Педагошке расправе и чланци* (1931), *Национално васпитање и васпитни чиниоци* (1935), *Ошћта педагогика* (1936).

Војислав Младеновић је живео и радио у једном изузетно важном периоду када се рађала савремена педагошка наука XX века.

Младеновић сматра да је васпитање основни педагошки појам, а васпитање као чињеница је најшири педагошки процес. Васпитање је тесно повезано са животном заједницом, оно је неопходна животна појава, која је увек постојала и пре сваке науке о васпитању. Васпитање може бити свесно, намерно, планско, али може бити и инстинктивно, несвесно, спонтано. Дакле, васпитање није „резултат човечијег размишљања“ нити је некакав „проналазак“, већ је увек постојало као чињеница заједничког живота, као неопходна, природна, првобитна функција живота (Младеновић, 1936, стр. 55). Младеновић сматра да је васпитање потпомагање и вођење душевног развитка. Он говори о васпитању као о свеобухватном педагошком процесу, истичући његова два битна и конститутивна елемента: социјални (заједница) и индивидуални (душевни развитак човека), који представљају јединствену и недељиву целину. Циљ васпитања види у увршћивању појединца у заједницу, што је, по њему, једина норма за образовање карактера и васпитање човека.

Пошто дете не живи само за себе, већ и за заједницу, нужно је испитати душевни живот детета и животне заједнице. Заједница је важан услов и фактор васпитања. Њу не чине само људи, већ и природа, средина у којој људи живе. По Младеновићу, појам заједнице обухвата: породицу, друштво, племе, народ, државу и човечанство као општељудску заједницу.

Схватања Младеновића о значају породице и породичног васпитања у целини делују врло савремено и актуелно. Породица је основна ћелија друштва, она је „најужи али најприроднији и првобитни облик заједнице“ и њен значај је огroman у васпитању (Младеновић, 1922, стр. 98). Он истиче да су различити теоретичари на различите начине оцењивали васпитну вредност породице. Једни су јој придавали „прво место“ у васпитању (Песталоци) а други су сматрали (Русо) да родитељи нису увек најподеснији васпитачи.

Младеновић критикује тадашњу породицу, истичући пре свега њену разривеност, и каже да она као таква није способна да деци пружи здраво васпитање: „Свакако да данашњи привредни живот, који се одликује капиталистичким или, у мањој мери, социјали-

стичким начином произвођења добара, штетно утиче на васпитање деце у породици због тога што одузима деци не само оца него и мајку преко целог дана (јер су често обоје приморани да раде у фабрикама, радионицама и канцеларијама). Али је из основа погрешно када се из ових тешкоћа, под чијим теретом пати данашња породица због привредних односа, изводи закључак да породица мора пропасти“ (Младеновић, 1922, стр. 19).

Иако се породица и некада и сада борила са великим тешкоћама, њу, како каже Младеновић, не треба гурнути у пропаст, већ јој треба помоћи, јер је она незамењив фактор у васпитању. Уколико породица не може да врши своју одговорну васпитачку функцију, држава је дужна да узме децу од ње и да их смести у нарочите заводе или друге породице ради васпитања, јер: „Није свакако свеједно за васпитање у породици, а потом и за стручног васпитача, да ли дете живи у сиромашној или средње имућној породици, да ли расте у чистим, уредним, хигијенским приликама или је изложено прљавштини, неуредности и другим штетним околностима; да ли се развија у топлој љубави и под негом родитеља, или је остављено само себи и грубости послуге (слушкиње и дадиље) и улице...“ (Младеновић, 1922, стр. 19).

Закључак

Велики је број српских педагога чије стваралаштво представља трајно дело. Војислав Бакић, Јован Миодраговић, Сретен Аџић, Вићентије Ракић и Војислав Младеновић сведоче о великој бризи и пажњи коју су педагози у прошлости поклањали породици и породичном васпитању, истичући њен моћни утицај, који може бити позитивно или негативно усмерен, у зависности од структуре и степена организованости породичног живота.

Поменути педагози слажу се у ставу да је породица основно социјално окружење у коме се личност развија, а истовремено и основна ћелија сложеног друштвеног механизма и посредник између појединца и других, са којима он живи или ће живети. На основу приказаних схватања о породици горе наведених педагога може се закључити да се сви они слажу у једном: да је породица сложена појава, да је битна и иманентна улога породице, њено учешће и посредовање у преношењу друштвених, етичких и других вредности друштва у коме живи. То посредовање, преношење и усвајање почиње од најранијег узраста, постепено и неприметно, почевши од малих,

ситних захтева и забрана, па до захтева у различитим областима живота и понашања. Прве године дете претежно проводи у породици, па је њена улога веома велика, а улога родитеља као представника друштва у овом периоду је веома значајна. Васпитање деце у породици је природан процес који је резултат целокупног начина живота у породици: међусобних односа, поверења и љубави између њених чланова, климе која преовлађује у породици. Породица треба да буде, пре свега, здрава и стабилна социјална заједница у којој влада љубав и пријатељство. Бакић пише како је најважнија дужност породице васпитање деце, да се у породици стичу навике и нарави из којих се развија права моралност. Миодраговић истиче да је породично васпитање најбоље и најприродније, да родитељи увек остају природни васпитачи своје деце. Аџић пише да породица представља први и основни облик социјалног живота, јер оно чему родитељи уче своју децу, чини основу за све оно што долази касније. Ракић такође сматра да је породица први и основни облик социјалног живота, јер прве и најбоље социјалне навике дете преживљава у породици, а оне су основ за његово даље васпитање. Младеновић каже да је породица основна ћелија друштва, да је она најужи али најприроднији првобитни облик заједнице, и њен значај је огроман у васпитању. Такође се ови педагози слажу у ставу да је васпитање моћно, али не и свемоћно. До разлика долази приликом одређивања циља васпитања. Као и сви хербартовци, Бакић циљ васпитања види у образовању моралног карактера. Међутим, он од ортодоксних хербартоваца одступа у третирању посебних задатака васпитања. Наиме, док су хербартовци посебне задатке васпитања видели у вођењу, настави и телесном васпитању, Бакић их, под утицајем Спенсера и Вунта, а вероватно и под утицајем позитивистичких погледа Миодраговића и Аџића, види у природи основних функција душевног живота (интелектуално васпитање итд.).

Према Миодраговићу, радња васпитања обухвата целог човека, обухвата потпун развитац и тела и душе.

Он говори о телесном, умном, уметничком, моралном, естетском и религијском развитуку, а циљ васпитања је развити дете у свих шест праваца и развити добре а искоренити лоше особине. Слично Миодраговићу, Аџић циљ васпитања види у хармонијском развитуку духа и тела, да би се развио цео човек. Ракић је циљ васпитања налазио у усмеравању народног подмлатка према идеалима, који значи духовни и социјални напредак народа. По њему, крајњи циљ васпитања мора бити свестрано изражен. Он мора бити и морални, и естетски, и привредни, и интелектуални, и грађански. Дакле, он је

јасно уочавао друштвену условљеност васпитања, тврдећи да је васпитање једне епохе у тесној вези са стањем у коме се налазе морал, привреда, наука или уметност те епохе. Младеновић одређује циљ васпитања као увршћивање појединца у заједницу. Уз то, он додаје да циљ васпитања обухвата и „схватање њених вредности“. По свом ставу према циљу васпитања, Младеновић представља коначан раскид са хербартијанством.

Па ипак, у целини узев, сви поменути педагози слажу се у схватању да је васпитни чинилац који породицу чини незаменљивом – осећање љубави које веже родитеље и децу.

Литература:

- Аџић, С. (1892): *Увод у науку о васпитању*, Ниш.
 Аџић, С. (1909): *Васпитачеве забелешке*, Београд, Штампариа „Штампа“.
 Аџић, С. (1894): *Учитељеве забелешке*, Ниш, Геца Кон.
 Аџић, С. (1892): *Телесно васпитање*, Ниш, Штампариа Ж. Радвановић.
 Бакић, В. (1897): *Општа педагогика*, Београд, Државна штампариа.
 Бакић, В. (1901): *Посебна педагогика*, Београд, Државна штампариа.
 Бакић, В. (1893): *О васпитном прилагођавању*, Београд.
 Бакић, В. (1880): *Поуке у васпитању деце у родитељској кући*, Сомбор.
 Миодраговић, Ј. (1914): *Народна педагогика*, Београд, Штампариа „Симеон Мироточиви“.
 Миодраговић, Ј. (1920): *Најобичније грешке у настави и васпитању школском*, Београд, Државна штампариа Србије.
 Миодраговић, Ј. (1901): *Народна педагогика у Срба или како наш народ додиже пород свој*, Београд, Штампариа „Симеон Мироточиви“.
 Младеновић, В. (1936): *Општа педагогика*, Београд, Геца Кон.
 Младеновић, В. (1922): *Основи науке о васпитању*, Београд, Штампариа „Индустија“.
 Младеновић, В. (1935): *Национално васпитање и васпитни чиниоци*, Београд.
 Ракић, В. (1946): *Васпитање игром и уметношћу*, Београд, Просвета.
 Ракић, В. (1932): *Образовање воље*, Београд, Штампариа „Мироточиви“.
 Ракић, В. (1926): *Општа култура духа и формално образовање*, Београд.

Nikoleta Milošević

FAMILY EDUCATION IN THE WORKS OF SERBIAN PEDAGOGUES TOWARDS THE END OF XIX AND AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURIES

Summary *This report presents a number of characteristic concepts of family and family education towards the end of XIX and at the beginning of XX centuries, obtained on the basis of an analysis of pedagogical documentation. The aim was to explain them in an objective and unbiased way. We analysed the works of some of our famous pedagogues: Vojislav Rakić, Sreten Adžić, Jovan Miodragović, Vićentije Rakić and Vojislav Mladenović. As these pedagogues follow different trends in pedagogy, they differ in defining the objective of education. Thus Rakić writes on the forming of moral charter within the family, Miodragović deals with the bringing up of complete personality, Adžić is concerned with bringing the developments of body and soul into harmony, Rakić pleads for directing the young towards ideals and Mladenović is interested in how an individual becomes part of the community. Regardless of the differences in their teaching, however, they all pay a great deal of attention to the family, which they define as the primary and elementary form of social life and an inevitable factor in the process education of children. They all agree in determining the concept and boundaries of education, as well as in stressing a powerful influence of the family in communicating and teaching social, moral and other values of the society one lives in.*

Keywords: family education, history of family, Serbian pedagogy, history of pedagogy.

Николета Милошевић

СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ В ТРУДАХ СЕРБСКИХ ПЕДАГОГОВ КОНЦА XIX И НАЧАЛА XX ВЕКА

Резюме *Анализируя педагогическую документацию, автор данной работы выделил несколько присущих положений о семье и семейном воспитании конца XIX и начала XX века, с целью сообщить их объективно. Внимание уделено избранным работам наших известных педагогов: Воиславу Бакичу, Сретену Аджичу, Иовану Миодраговичу, Викентию Ракичу и Воиславу Младеновичу. Все эти педагоги принадлежат разным педагогическим направлениям и поэтому между ними существовала разница уже в понимании и определении цели воспитания. Бакич пишет о формировании морального характера в семье, Миодрагович о воспитании целостной личности, Аджич о гармоническом развитии тела и души, Ракич о направленности народной молодежи к идеалам, а Младенович о включении индивида в общество. Но несмотря на разницу во взглядах, все они уделяли большое внимание семье, считая, что она представляет собой основной вид социальной жизни и незаменимый фактор в процессе воспитания детей. Все они сходятся в понимании определения и границы воспитания и все подчеркивают большую роль семьи в формировании и передаче общественных, моральных и других ценностей общества.*

Ключевые слова: семейное воспитание, история педагогики, сербская педагогика, история семьи.